

NAGY ALAJOS

(1845—1889.)

Haynald Lajos kalocsai bíborosérsek 1882. július 10-én kelt levelében rendünktől a szabadkai gimnázium megüresedett igazgatói állására sürgősen piarista jelöltet kért. Kalmár Endre tartományi főnök erre július 15-i levelében a rend jelöltjét a következő módon mutatta be :

«Fölszólítottam egyik, körünkben időző rendtársunkat, kit ismert tulajdonainál fogva a szóban forgó állomás betöltésére valamennyien alkalmasnak tartottunk, hogy a nemes cél, a szent ügy érdekében vállalkozzék ; ki is miután az ügy állásáról tőlem kellőképen értesítve lőn, Szent Kalazancz fiához illő resignatioval beleegyezését adta.

Engedje meg Főmagasságod, hogy tájékoztatásul a kiszemelt férfiúnak tulajdonait, szellemi és erkölcsi tartalmát futólag körvonalazhassam.

Ő a szó szoros értelmében jó pap és jó szerzetes. Tiszta, feddhetetlen életű, szilárd jellemű, mély és tántoríthatatlan katolikus érzéssel. Nagy célok iránt lelkesedni és erős tevékenységet kifejtteni tudó ; nemcsak tudományosan képzett, hanem irodalmilag is művelt egyén. Erejének javát eddig szaktanulmányain kívül leginkább nevelészet, bölcsészeti, vallás-erkölcsi, egyházi és társadalmi tanulmányoknak szentelvé ; az irodalom terén részint önálló, részint többrendbeli feltűnést okozott értekezésekkel lépett fel. Eddigi tanári pályáján nem szűkölködött soha sikerben ; ügybuzgó szeretete össze tudta egyeztetni a profán tudományt a vallás-erkölccsel. Szabadjon fiúi bizalommal remélnem, hogy e szellemi és phisikai erejének teljében levő férfiú Főmagasságod helybenhagyásával is találkozni fog. Neve : Nagy Alajos, jelenleg kolozsvári főgymn. tanár és a róm. kath. lyceumi könyvtár őre.»

Nagy Alajos családja Gyöngyösön élt. Atyját Jánosnak hívták. Ez a derék csizmadia iparos 1837. elején, 27 éves korában feleségül vette a 18 éves Gázsó Zsuzsanna hajadont. Az 1860-as években felhagyott a mesterséggel s a városi kórház portása, illetve gondnoka lett. A szülőknek Alajoson kívül még két gyermekük született : Erzsébet és Sándor. Erzsébet volt a legidősebb ; a házasság első évében született, a családi házban maradt s mint hajadon 1873-ban halt meg. Az utána következő gyermek, Alajos, 1845. június 16-án született. A legfiatalabb volt Sándor (1850—1898). Ez utóbbi a szabómesterséget tanulta ki s megházasodott. A tisztelteméltó család, amely rendünknak Alajost adta, az ő ágán folytatódik : 9 gyermeke közül 5-en ma is élnek. Alajos édesanyja 1874-ben, apja pedig 1876-ban halt meg. Mindketten Erzsébet leányukkal együtt a piarista fiúktól emelt síremlék alatt pihennek a gyöngyösi temetőben.

A gondos szülők az elemi iskolának elvégzése után a gyöngyösi szentferenc-rendi algimnáziumba adták fiúkat. Alajos az itteni négy év alatt (1855/56—1858/59) igen jól tanult : az I. osztályban 4., a II—IV. osztályokban pedig első eminens volt.

E mellett a gimnáziumi följegyzések ilyeneket mondanak róla : «alázatos és jó magaviseletű», «szeretetreméltó», «szelíd», «szép tehetségű és jámbor ifjú».¹

Gyöngyös után az egri cisztercita gimnázium következett. Alajos ebben a kiváló intézetben végezte az V. és VI. osztályt 1859/60 és 1860/61-ben. Itt is a kitűnő tanulók közé tartozott : az első évben az osztály 64 tanulója közül a 7., a másodikban pedig 66 közül a 14. helyzeti számot érte el. Tanárai közül országos hírűek voltak magyar tanára, Szvorényi József és hittanára, Zsaskovszky József.

A VI. osztály sikeres elvégzése után az egri érseki papnevelőbe lépett s a VII. és VIII. osztályokat az akkori szokásnak megfelelően a szemináriummal szorosan együttműködő egri érseki lyceumban végezte. Több kispap társával együtt 1863. júliusában az egri cisztercitáknál érettségi vizsgálatot tett. Ez utóbbinak «egyszerű» eredménye (magyar és mennyiségtan jeles, latin, német, történelem, földrajz jó, vallástan, görög és fizika elégséges) az eddigi jeles tanulónál valószínűleg onnan ered, hogy nem ugyanazok vizsgáztatták, akik az utolsó két évben tanították.

Az 1863/64. évvel megkezdte hittudományi tanulmányait az egri érseki hittudományi főiskolán. Tanulmányi eredményeit vizsgálva, látnivaló, hogy ha nem is állt az élen, kötelességeit pontosan végezte. Az első két évben az eminensek közt foglalt helyet, míg az utolsó két esztendőben alig volt egy-két tárgyból eminense. Tanárai közül Porubszky József neves egyházjogász érdemel említést.

Szemináriumi évei alatt igen szépen haladt az önképzésben. Nem hagyagolta el a magyar és latin klasszikusokat s a német nyelven kívül tanult franciául is. Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulatnak közel 6 évig volt «résztvevő», majd rendes tagja s a jegyzőkönyvek tanubizonysága szerint abban igen élénk tevékenységet fejtett ki. Ismételten szerepelt bírálattal, értekezéssel, németből való fordítással és indítvánnyal s a tisztikarban is benne volt, és pedig az utolsó évben mint könyvtáros. Amikor 1867. március 25-én megleghangú beszéd kíséretében elbúcsúzott a Társulattól, az elnök biztosította őt, «hogy emléke mint a Társulat legtevékenyebb, legmunkásabb s így legszebb reményekre méltón jogosító tagjának nem fog kihalni egyhamar.»²

1867. tavaszán kilépett a szemináriumból. Nem tudni, hogyan került a sor erre a nem kis lépésre. Az ok keresésénél kizárólagosan csak a kegyeletes életrajzra³ vagyunk utalva, amely közelebbi megjelölés nélkül «egy, különben teljesen ártatlan félreértés»-ről tesz említést. Hogy nem meghasonlásról, hanem csak ilyesféléről lehetett szó, kitűnik abból is, hogy a teológia utolsó félévét mint világi elvégezte. De ezt tanúsítják távozása körülményei is. Az az előbb említett és «élete talán legmeghatóbb percében» mondott búcsúbeszéd csupa hála és kegyelet s a beszéd alatt — hogy a jegyzőkönyv szavait idézzük — «látni lehetett a könyüket, mik nem egy Tagtárs szemében tűndöklének mint biztos zálogai a testvéri szeretetnek.» A beszéd maga a távozás okául «a körülmény kényszerítő hatalmát» említi ismételten.

Az egri szemináriumi életnek nem egy szempontból megvolt a maga nagy jelentősége élete későbbi folyására. Legelőször is a családi házból hozott vallásosság itt szilárd alapot nyert, azután az Egyházirodalmi Társulat az ő szavai szerint «csirákat ültetett beléje a tudományra» s végül az átélt szemináriumi élet nagy segítségére volt, amikor a kecskeméti Stúdiumnak szemináriumi keretet kellett adnia.

Kilépése után rendünkben kért és nyert fölvételt. Beöltözése 1867. szeptember 8-án történt a váci noviciátusban. Rajta kívül ugyanakkor 20-an vették föl a rendi ruhát. Beöltözött társai közt 3-an az egri hittudományi főiskola hallgatói voltak

előzőleg, 1 volt I. éves bölcsész, 3-an VIII., 5-en VII. és 8-an VI. oszt. tanulók. Rektora Szaiff Ev. János, magisztere Ruth Ev. János, promagisztere pedig Málik Vince volt. Társai közül említésreméltók Farkas Ignác, Takács József, Janny László és Rappensberger Vilmos.

A noviciátusi év elvégzése és az egyszerű szerzetesi fogadalom letétele után Vácon hagyták klerikus-tanárnak. Itt a gimnázium I. osztályát tanította szinte minden tárgyra és a III. osztályt a német nyelvre.

Annak ellenére, hogy nem volt még ünnepélyes fogadalmas, 1869. augusztus 12-én Peitler Antal József püspök váci templomunkban áldozópappá szentelte. Első szentmiséjét abban a templomban tartotta, amelyben keresztelték s amelyben később is szívesen prédikált és misézett: a gyöngyösi Szent Bertalan plébánia-templomban.

A váci rövid egyévi tanárkodás után Pestre került s itt 7 éven át (1869/70—1875/76) járta a piarista negyedik szerzetesi fogadalmából folyó és «a fiúk nevelésére irányuló kiváló gond»-nak (*peculiaris cura circa puerorum eruditionem*) áldozatos útját. Volt hitelemző és minden évben osztályfőnök, tanított hittant, magyart, latint, görögöt, németet és bölcséletet. Az első három évben csak az alsó három osztályban, az utána következőben vegyesen s az utolsó három esztendőben csak a felsőbb osztályokban volt elfoglaltsága. Az iskolai munkához járultak 1869/70-től a konviktussal kapcsolatos terhes teendők. Ebben a minőségben 6—10 «tápközös» volt állandó gondjaira bízva.

Pesti tartózkodása alatt 1871. szeptember 10-én letette ünnepélyes fogadalmát s nemsokára rá, 1872. március 22-én megszerezte a tanári oklevelet. Abban az időben a szerzetestanárok az 1867. évi kedvezmény szerint az egyetem látogatása nélkül is házi dolgozatok és zárthelyi írásbeli, illetve szóbeli vizsgálat alapján is letehettek a tanári vizsgát. Nagy Alajos képesítése a főgimnáziumokban a bölcsészetre és a latin nyelvre, az algimnáziumokban pedig még a görög nyelvre is szólott.

A pesti működés abból a szempontból is jelentős volt reá nézve, mert neves rendtársak (Szepesi Imre, Trautwein János stb.) hatása alá került s megismerkedett a katolikus szellemi vezetőkkel, elsősorban a Magyar Állam szerkesztőségével. Ennek volt köszönhető, hogy megkezdte irodalmi működését s hogy a tollat azután nem tette le többé.

Pest után Kecskeméten töltött 4 évet (1876/77—1879/80) mint a gimnáziumba járó papnövendékeink «tanfelügyelője». Az első évben nem tanított, az utána következő években azonban saját kérésére kapott gimnáziumi beosztást is, nevezetesen az 1877/78. évben tanította a VII—VIII. osztályban a magyart, a VIII-ban a latint, az utána következő két évben pedig a VII-ben a magyart, a VIII-ban pedig a latint és a bölcséletet.

Nagy Alajos kecskeméti prefektusi működése rendi szempontból korszakalkotó volt: a gimnazista kispapok Stúdiumát ő alakította át szerzetespapnevelő intézetté s ezzel mintát állított az ugyanakkor új életre támasztott nyitrai és a későbbi növendéknevelő intézeteink számára.

A Stúdium ugyan már 1859/60-ban, vagyis az algimnáziumnak főgimnáziummá történt fejlesztése első évében, elfoglalta a régi noviciátus helyét s ezzel a gimnazista kispapjaink legnépesebb, de nem mindjárt kizárólagos nevelési helye lett. Ez utóbbivá csak Nagy Alajos prefektusságának második évében vált. Megnyitásáig a szabadságharc utáni első noviciátusi év óta (1852/53) gimnazista kispapjaink Selmechányán, Pesten és Szegeden, megnyitása után még Pesten, Nyitrán, Szegeden és Kolozsvárt, 1866/67. óta kivüle még Kolozsvárt is tanultak.

Ez a szétszóródás is okozta, hogy rendi növendékeink nevelése sokáig kezdetleges volt, neveztesen, hogy nem állt az élükön rendszeres és külön elöljáró, aki szerzetespapi és tanulmányi szempontból vezette volna őket. Haladást jelentett ezen a téren az 1870/71-i év, amikor minden rendház kapott egy úgynevezett «tanulmányi ügykezelőt», akinek a fiatalabb rendtársakat s így a gimnazista kispapokat is irányítania kellett a tanulmányok terén. Kecskeméten és Kolozsvárt ezek még a «növendékek felügyelője» címet is kapták. De ez akkor mindössze csak annyit jelentett, hogy az illető ellenőrizte a rendi növendékek olvasmányait, sétára vitte s hetenkint néhányszor meglátogatta őket szobáikban. Nagy Alajos idejéig tehát, ha a közös misehallgatást és a sétát leszámítjuk, csak a gimnáziumi diákokra és a rendtársakra (akik között sok volt a klerikustanár) vonatkozó fegyelmi keret volt a kötelező. Ez a helyzet óriási károkat jelentett nemcsak szerzetespapi fejlődésük, hanem a tanulmányi eredmény szempontjából is.

Amikor Nagy Alajos a növendéknevelés terén gyökeres reformokat sürgető 1876. évi tartományi káptalan következtében Kecskemétre került, világosan látta a helyzetet és a célt, s rendelkezésére állottak egri kispapsága és pesti konviktor-prefektussága révén jól kitapasztalt eszközök.

A tényállást és a célkitűzést illetőleg elegendő legyen idéznünk Somhegyi Ferenc provinciálishoz írt és rendi megújulásunk történetére igen jellemző leveleiből a következő két részletet: «Igyekszem lehetőleg a regenerationnak édes mindnyájunk által annyira óhajtott művét legalább egy-két alapkő letevésével mennél gondosabban szilárd talajra állítani» (1876. november 3). «Főtisztelendőséged és nagyérdemű kormánytanácsa nemcsak tudja, hanem fájdalmasan érzi is, hogy főbajunk: miszerint növendékeink jórésze a gymnásiumi tanulmányaik elvégezte után itt hagyta szerzetünket; másik része pedig nem egy tekintetben kelti fel bennünk azon óhajtatást: vajha erősebb lábon állna bennük az erkölcsi szerzetesi jellem». (1879. március 26.)

Az új prefektusnak egyik legelső újítása volt, hogy az ellenőrzés megkönnyítése végett az eddigi gyakorlattól eltérőleg külön nappali és külön hálószobákat rendeztetett be, az előbbieket a földszinten, az utóbbiakat pedig az emeleten saját cellája két oldalán. A noviciátusi és a stúdiumi élet eddigi nagy zökkenőjét azzal küszöbölte ki, hogy pontos napirendet vezetett be, amelyben nemcsak a fölkelésnek, a közös misehallgatásnak és a sétának, hanem a közös elmélkedésnek, a közös imádságnak, a tanulásnak és a lefekvésnek meg volt a maga ideje. Hogy az iskolai munka komolyságát biztosítsa, nem riadt vissza attól a «cirkulusok»-nak nevezett rendszabálytól sem, amelynek értelmében a növendékek kijelölt társaiknak kötelesek voltak fölmondani a másnapi leckéket.

Az új erkölcsfegyelmi állapotnak meggyökereztetése nem volt könnyű feladat. A 29 stúdus (14 VIII. és 15 VII. osztályos) közül különösen «a veterán növendékek» nehezen szoktak hozzá. Voltak kesergések, tüntetések, szabályáthágások, Erdősi Imre rektorhoz való küldöttségmenesztesek, Nagy Alajos azonban következetesen az «insta opportune, importune» elve alapján maradt és győzött. Nagy áldás volt részére, hogy házfőnöke branyiszkói hőshöz illő módon kitartott a mellett, amit 1876. október 9-én írt a provinciálisnak: «Itt az előírt szabályoktól eltérnünk és engedékenyeknek lennünk nem szabad, ha célt elérni akarunk».

A rendházi «Horányi-körök»-nek ebben a korában egész természetes volt, hogy Nagy Alajos, ennek az ideális megmozdulásnak egyik leglelkesebb munkása, megalakította a stúdiumi Horányi-kört. Addig is jelentős önképzés és föllépésre való szoktatás folyt a Stúdiumban a csütörtökönként tartatni szokott «értekezletek»

alakjában, azonban az új kör megalakítása az 1877/78. évtől kezdve pezsgő szellemi életet teremtett a növendékek között. E mellett ez a munka piaristább is lett. Ennek egyik legszebb és a jövőbe messze kiható eredménye volt az 1879. március 24 és 25-én megtartott első és nagyszabású «Kalazanti-ünnepély», amelyen Nagy Alajos mint köri elnök felolvasta «A modern nevelés és a kereszténység» című értekezését. A két ülésre terjedő ünnepélyen szereplő kispapok közt ilyen érdemes nevek vannak, mint Vámos Károly, Kőrösi Albin, Ruszel Károly, Hénap Tamás, Csajthay Ferenc.

Nagy Alajosnak egyik legbensőségesebb kecskeméti tette azonban a rendházi, illetve stúdiumi kápolna megújítása volt. Az idők mostohasága miatt t. i. a régi házi kápolna jó idő óta más célokat szolgált. Nagy Alajos 1879. tavaszán kezébe vette az ügyet. Többekkel összefogott, terveket és költségvetéseket készíttetett s emlékiratban a legvilágosabban kimutatta, hogy a növendéknevelés szempontjából a kápolna nélkülözhetetlen. A memorandumot Illésházy János házfőnök a tartományi főnökhöz terjesztette föl, aki a dolgot teljes megértéssel kezelte s a kért segítyt kiutalta. Minthogy e mellett Nagy Alajossal az élen a kecskeméti és más rendházi rendtársak főleg miseintenciók vállalásával támogatták az ügyet, s főleg minthogy Trautwein Nep. János a legnagyobb készséggel állott rendelkezésükre, a kápolna teljes helyreállítása megtörtént. A megáldást 1879. szeptember 14-én végezte a házfőnök, a szentbeszédet pedig a buzgó kezdeményező mondotta.

Ha most mindezekhez hozzávesszük, hogy a Kucserik Sándor 50 éves tanári jubileumát ő rendezte meg s hogy a házi Horányi-körben való munkásságával a gimnáziumi tanárok közt a kovász szerepét töltötte be, határozottan az a benyomásunk támad, hogy a kecskemétinél megfelelőbb működési kört nem találhattak volna neki. Az 1880/81. iskolai évre azonban mégsem hagyták őt Kecskeméten, hanem elvitték Kolozsvárra. Miért került erre a sor? A felet nem könnyű.

Az 1879-i «kiskáptalan»-on, amelyre Nagy Alajos is hivatalos volt, az elhunyt Somhegyi Ferenc provinciális helyettese, Horváth Cirill ismételten nagy elismeréssel szólt a kecskeméti prefektusról. Amikor pl. megemlékezett arról a reményről, melyet a kecskeméti kispapok beküldött dolgozatai «a rendkormány tagjaiban előzendítettek», bizalommal tekintett «azon lelkesült rendtag személyére és buzgalmára, ki a munkálkodókat oly tiszteletet gerjesztő odaadással és tapintatos belátással vezérlé.» Később lelkesedéssel emlékezik meg a kecskeméti növendékeknek «újabbán észlelhető buzgalmáról» s itt újra «kiváló érdemet tulajdonít» Nagy Alajosnak. Mint ennek az életrajznak az elején láttuk, Kalmár Endre az 1879-i kiskáptalanon megválasztott új provinciális, szintén nagyon jó véleménnyel volt rendtársunkról. Miért kellett mégis kivonni őt a növendéknevelésből?

Nagy Alajos 1887. tavaszán már az irgalmasok budai tébolydájából Kalmár Endréhez intézett egyik levelében többi közt ezeket írja: «Kecskemétről is azzal bocsátottak el, hogy túlbuzgó voltam». A kegyeletes életrajzban pedig, amely Kalmár Endre titkárának, Fekete Endrének tollával készült s amely az akkori rendi vezetőség felfogását tükrözi, ezt olvassuk: «Neki is az volt a sorsa, mint a túlbuzgó embereknek általában; amily fáradhatatlanok a magasabb eszmék hirdetésében s terjesztésében, legtöbbször époly kevéssé szerencsések azok megvalósításában». (12—13 l.) Nem kételkedünk azonban, hogy rendtartásunknak a növendéknevelés terén a minőségi szempontokat annyira hangsúlyozó tiszteletreméltó törekvései még akkor is nehezen illeszkedtek volna bele akkori vezetőségünk mennyiségi szempontokkal is számolni és síma elintézésekkel dolgozni kényszerült kormányzati rendszerébe, ha buzgósága elszánt, szinte merev határozottsága, nyíltsága és hevesége miatt túlbuzgósággá nem változott volna.

Ezek szerint tehát Nagy Alajos az 1880/81. évre Kolozsvárra került gimnáziumi tanárnak és a lyceumi könyvtár őrének. Itteni beosztása szerint tanította a bölcseletet a VII—VIII. osztályban, a magyart a legfelsőbb, a latint általában a felsőbb osztályokban; közben voltak német és görög órái is s három éven át osztályfőnökösködött. Kolozsvári 6 éve alatt a gimnáziumi épületben a lyceumi könyvtár mellett volt a szobája.

A kolozsvári csendes munkában rendtársunkat 1882 nyarán egy váratlan esemény zavarta meg: a szabadkai gimnázium igazgatóságára való jelölése. Ennek az egész ügynek rövid története a következő:

A szabadkai községi, illetve katolikus főgimnázium igazgatójának, Jámbor Pál (költői néven Hiador) volt katolikus papnak 1882. nyarán történt végleges nyugalomba vonulását a katolikus vezetők a volt paptanárokban bővelkedő iskola «rekatolizálására» akarták fölhasználni. Minthogy Szabadka városa előtté már három ízben (1772, 1793 és 1866/67) hívta rendünket a gimnázium vezetésére, az illetékesek természetesen elsősorban a piaristákra gondoltak szándékaik keresztülvitelére. Az volt a tervük, hogy kapnának egyelőre piarista igazgatót, aki az iskolában katolikus és tanulmányi szempontból egészségesebb állapotot teremtené és előkészítené a talajt az intézetnek piarista kézre való juttatására. Ebben az ügyben először Antunovits Mátyás, a szabadkai kormánypárt elnöke tájékoztatta Kalmár Endre provinciálist 1882. július 10-én érkezett kimerítő levelével. A kormánypárt akkor Szabadkán katolikus pártnak számított a «szélbal, hatósági, illetve a Mukits-párttal» szemben.

Azután megérkezett Haynald bíboros levele július 10-i kelettel. Az erre adott rendi választ már ismerjük. A bíboros újabb levele (július 22) megköszöni Nagy Alajos javaslatba hozatalát s jelzi, hogy Trefort miniszter «az ügynek meleg pártolását megígérte.» Antunovitsék egyébként a legteljesebben meg voltak győződve, hogy jelöltjük akkor is elnyeri a főigazgató és a miniszter segítségével az igazgatóságot, ha a választásnál netalántán kisebbségben maradna. Nagy Alajos eszerint megpályázta az igazgatóságot. Az 1882. augusztus 30-i választást a helyi sajtóban és azon kívül elkeseredett választási harc előzte meg. Az eredményről Antunovits a következőket táviratozta Kalmár Endrének: «Hatósági, felekezeti és szélbal pressio ellenére is 81 szavazatunk volt. Tizenhéttel buktunk. Ministeri megerősítés dönthet». A szabadkai katolikusok megfélebbezték ugyan a választást, a miniszter azonban nem döntött jelöltjük javára. A jelölt pedig, amilyen «resignatio»-val vette a jelölést, olyan nyugalommal folytatta az iskolában és íróasztalánál a régi munkát.⁴

Talán itt az ideje, hogy részletesebben és összefüggően szóljunk a pipafüstös szerzetesi cella íróasztalának emberéről, a könyveket szerető és a tollforgató, a magát állandóan művelő s gondolatait írás útján hirdető, szóval a szép szellemi életet élő Nagy Alajosról.

Izig-vérig katolikus pap volt sziklaszilárd hittel és szeplőtelen étellel. Róma neki «az isteni szeretet kohójában megacélozott lelkek mágnese, a szent vágyak hullámaitól nyugtalanított keresztény szívek kincsesháza» volt, a nap pedig, amilyen földjére lépett, «kitörölhetetlen emlékezetű nap.»⁵ Gyermeki bizalommal zarándokolt Lourdesba s határtalan reménnyel távozott onnan. Hazaszeretete Széchenyi hűséges és tanulékony olvasásából táplálkozott, s ezt a hazaszeretetet hirdette írásaiban. Ebben a vonatkozásban őróla ugyanazt lehet mondani, amit ő Csaplár Benedekről írt: «A Széchenyi-elvek-féle meggyőződés szerint sokkal mélyebb és valódibb alapját vizsgálta a nemzeti haladásnak».⁶

Vizsgálódásai nyomán hivatásának ismerte fel, hogy szóval és írásban küzdjön

az Egyház és a haza legnagyobb ellensége, a liberalizmus ellen. Ebben a hősi küzdelemben ama bátor szerzetesek táborába tartozott, akiket érvényesülési ambíciók nem feszélyeznek az igazság teljes képviselésében. Öntudatos magyar piaristásága mellett a legnagyobb szertettel gondol a külföldi piaristákra, kikkel őt «az egyenlő hivatás ugyanazon szerzetescsalád körén belül a távolság dacára is a fensőbb testvériség kötelékével fűzte egybe.»⁷ Nem véletlen, hogy amikor Casanovas Kal. József generálisunk 1877. július 2-án 8 napi pesti tartózkodás után távozott, rendi vezetőségünk Csaplár Benedeket és Nagy Alajost bízta meg, hogy a generálisnak Esztergomig «comitivát adjanak.»

Tanár volt a szó legnemesebb értelmében, aki élt-halt az ifjúságért s ennek megfelelő nevelésében látta a katolikus és a magyar szebb jövő zálogát. Irodalom-szerető, tudományszomjas, idegen nyelveken (latin, görög, német, francia, olasz) olvasó tudóstípus volt s mellette kicsit született író is. Mint élénk szellemű megfigyelő és gondolkozó legszívesebben a bölcselettel foglalkozott, s ez a foglalkozás nem tette őt kevélyé, hanem legföljebb csak kissé magabiztossá és némileg merevvé. Ha mindezekhez hozzávesszük tüzes, harcias, meggyőződéséért mindenkivel és mindenkor vitatkozni kész természetét, kissé sötéten látó és tépelődő hajlamát s végül magával és másokkal szemben alkalmazott magas erkölcsi mértékét, nagyjából előttünk áll lelki képe.

Nem lesz érdektelen beletekinteni azokba a könyvekbe, amelyeket legtöbb-ször használt. Értjük itt a kézi könyvtárát. A halála után készült leltár szerint volt benne 220 magyar mű 447 kötet, 99 német (146 kötet), 43 francia (63 kötet), 35 latin (54 kötet) és 11 olasz (12 kötet) munka, összesen tehát 408 mű 722 kötet. Ehhez járult még 18-féle olyan magyar és külföldi folyóirat, amelyekből sok évfolyam volt együtt. Ez a szellemi arzenál akkori rendi viszonyaink közt jelentősnek mondható. Érdeklődési köre elsősorban a bölcseleti, pedagógiai és hitvédelmi munkákra, azután a magyar irodalomra és annak történetére, a külföldi világirodalmi jelentőségű költőkre (Dante, Calderon, Goethe stb.) s végül az aszketikus írókra irányult.

Rendtársunk írói működését⁸ mindjárt pesti tanárkodása elején kezdte meg a katolikus «Magyar Állam» napilap hasábjain. Nincsen arra terünk, hogy a neve, a 4 + 6 jelzés, a Veridicus vagy más álnév alatt 1869-től 1886-ig elég sűrűn megjelent és többnyire valamely időszerű kérdésre vonatkozó cikkeinek felsorolását adjuk. Irányára nézve jellemzőbbek a következők: *Napoleon és a zsinat*, *Polemikum a «Szabad Egyház» ellen a budapesti iskolaügyben*, *Egy röpirat és a katolikus Autonómia*, *A modern polgárosodás*, *A keresztény hazafiság*, *Nyujtanak-e elég kezességet és biztosítékot a szerzetes tanárok?*, *Az első életjel az új közoktatási tanácsban*, *Egy pár szó a megindított nemzetiségi izgatásokhoz*, *A magyar nemzet jövője és a liberalizmus*, *A thomistika vagyis keresztény bölcselet és a modern természettudomány* stb., stb.

Ennek a közírói működésnek keretébe tartozik a *Veridicus Severus* álnéven és a «veritas etiamsi iucunda non est, mihi tamen grata est» cicerói jelszóval írt *Futó Pillantások társadalmi és irodalmi viszonyaink fölött* című füzet (Budapest, 1875. 75 l.). Ebben a dolgozatban a katolikus hazafi komoly aggodalmával és ritka bátorságával teszi szóvá a liberális sajtó rombolásait. Megállapításai akkor talán rémlátásoknak tűntek fel, ma pedig — a liberalizmus okozta károk józan szemlélete idején — a tisztánlátásnak tiszteletet parancsoló bizonyosságai.

Pedagógiai irányú értekezései közül a következőket említjük: 1. *A gymnasium feladata jellemképzés dolgában*. (Tudósítvány a kegyestanítórendiek budapesti főgimnáziumáról 1872/73. tanévben, 3—15. l.) — 2. *Hogyan kell a gyermekeket haza-*

szeretetre nevelnünk? Eger, 1875. 34 l. — 3. *Ifjúságunk elszilajulása.* Eger, 1877. 68 l. — 4. *Nevelésünk betegsége és orvossága.* (A kecskeméti kegyesrendi főgimnázium 1877/78. évi Tudósítványa, 3—28 l.) — 5. *Az iskola és az élet* Eger, 1881. — 6. *A modern paedagogia és a tudomány* (Katolikus Hetilap, 1880. évf.). Ezt az értekezést egyébként a szerző a kecskeméti Stúdium 1880. évi Kalazancius-ünnepélyén olvasta fel. — 7. *A tekintély elve művelődésünkben, kiváló tekintettel családi életünkre.* Kolozsvár, 1881. 55 l. — 8. *A modern paedagogia és jellemképzés.* Eger, 1882. 64 l. Ez a dolgozat rendtársunknak a kolozsvári Horányi-körben tartott egyik felolvasása. — 9. *A túlterhelésről.* (4 + 6 jel alatt a Közoktatás 1883. évf. 5—14. számaiban.) — Megemlítjük, hogy az Egerben megjelent munkák közül a 2. és 3. a «Népiskolából», az 5. és 8. pedig a «Népiskolai Tanügy»-ből készült különlenyomatok.

Rendi vonatkozású írásai: 1. *Emléklapok Kutserik Sándornak . . . ötvenéves tanári jubileuma alkalmából . . .*, Budapest, 1878. 145 l. Ennek a kedves kiadványnak Nagy Alajos volt az elgondolója, szerkesztője és a kiadási költségek előteremtője. A könyvben két dolgozata jelent meg: a) *Gondolatok egy magyar piarista tanárkodásának ötvenedik évfordulójakor* (15—21. l.) és b) *Kutserik Sándor életrajza* (88—124. l.) — 2. *Egyházi beszéd . . . , a kegyesrendi ház megújított kápolnájának megáldásakor Kecskeméten 1879. szeptember 14-én*, 11. l. — 3. *Csaplár Benedek életrajza* (Figyelő, 1881. évf. 52—69. l.). — 4. *Emlékezés Chelini Domonkosról*, Budapest, 1881. 48 l. Ebben a kiadványban a piarista rendi egyetemesség jegyében a legmelegebb szeretettel állít emléket a piarista Chelininek (megh. 1878), aki hosszú éveken át volt a bolognai és a római pápai egyetemnek neves matematikus tanára. Ez a megemlékezés a kolozsvári Horányi-kör egyik felolvasását foglalja magában.

Ismételten történt már utalás a Horányi-körre s ezért is szükségesnek látszik megemlékezni Nagy Alajosnak a viszonyáról ehhez a határozottan ideális célzatú körhöz.

A rendtársak önművelését elősegíteni és a rendi közszellemet ápolni óhajtó Horányi-körök mozgalma 1871. elején indult ki a pesti tanári karból. E megmozdulás nyomán csak a pesti «kiskörben» fejlődött ki élénkebb szellemi élet, míg a vidéki rendházakban még nem kerülhetett a sor komolyabb munkára. Minden jel amellet szól, hogy Nagy Alajos már pesti tanárkodása alatt belekapcsolódott a mozgalomba, töredékes feljegyzéseink miatt azonban nem látni világosan szerepét. Annál többet tudunk kecskeméti és kolozsvári ilyen irányú működéséről.

A mozgalom t. i., amelynek kezdet óta Horváth Cirill volt a lelke, csak az 1876-i tartományi káptalan után tudott dolgozó vidéki köröket alakítani. Ezekben a Horányi-körökben aztán különösen az 1877—1882. években igen lelkes munka folyt. A vidéki rendtársak közül talán a leglelkesebb munkatárs Nagy Alajos volt.

Kecskeméten a kör 1877. május 1-én alakult meg. Elnöke Polák Ede igazgató, jegyzője, illetve ügyvezetője Nagy Alajos lett. Éppen az ő munkássága és buzgókodása révén a kecskeméti kör mindjárt az 1877/78. évben 6 ülésével a második, a következő két évben pedig 7, illetve 6 ülésével az első helyen állt a rendtartományban. Az itt felolvasott dolgozatai a következők: 1. *Újabb adalék ifjúságunk elszilajulásához*, 2. *Horányi Elek emlékezete* (2 ülésben), 3. *Szépirodalmunk és a kereszténység kiváló tekintettel Petőfire* (4 ülésben), 4. *Cornoldi Jézustársasági atyának beszéde, melyet Rómában a XIII. Leó Őszentsége hódolatára 1880. március 7-ére egybeült katolikus tudósokhoz és bölcsészekhez tartott.* Olaszból készült fordítás. — Kecskemétről való távozásával az ottani kör elvesztette az első helyet.

A kolozsvári Horányi-körben még élénkebb munkásságot fejtett ki. Kolozsvár a gyűlések számát tekintve 1879/80-ban 5 ülésével a 3. helyen állott, míg az utána

következő két évben Nagy Alajos munkássága révén 9, illetve 5 ülésével a legelső helyre került. Az 1882/83. évben a kolozsvári körben a legtöbb vidéki körhöz hasonlóan megszűnt a munka. Az említett két évben rendtársunk a következő értekezésekkel szerepelt: 1. *Chelini Domonkos*. Említettük már, hogy ez a megemlékezés ny omtatásban is megjelent. — 2. *Néhány töredékes keresztény gondolat Hesiodos theogoniájához*. Megjelent utána a Magyar Államban (1881. évf.). — 3. *Aquinói Szent Tamás és műveltségünk* (2 ülésben). — 4. *Az igazság — a tévedés*. — 5. *Ferronays grófnő Récit d'une soeur című regényének ismertetése*. Megjelent az Új Magyar Sion 1882. évf.-ban 303—315. és 385—390. l. — 6. *Modern paedagogia és jellemképzés*. Mint említettük, megjelent 1882-ben az egri Népiskolai Tanügyben és különlenyomatban.

Külön figyelemmel kell lennünk Nagy Alajosnak a bölcselettel való foglalkozására. Hajlamánál fogva bölcslő volt s egész fiatalon látta, hogy a kor bajainak jórésze a helytelen bölcseleti rendszerektől megfertőzött gondolkozásra vezethető vissza. Lelke egész odaadásával fordult tehát a keresztény bölcselethez s XIII. Leó pápának Aeterni Patris kezdetű encyklikája (1879. augusztus 4) csak megerősítette őt a Szent Tamás-féle bölcseletben, amely egyébként rendjének is hivatalos irányzata volt. Mindent elkövetett, hogy az Angyali Doktor minél szélesebb körökben hódítson a magyar földön.

Már 1875-ben látott napvilágot a Jelenkorban (16. sz.) Lubrichnak «Herbart bölcseleti rendszerének alaptévedéseit kimutató szemelvények» című művéről szóló ismertetése. A Katholikus Hetilap 1882. évf.-ban pedig ilyen címen írt cikket: *Jogosult-e az Aquinas-féle keresztény bölcselet a modern philosophiával szemben?* Még ugyanabban az évben nagyobb munkával lepte meg a magyar katolikus bölcslők és bölcseletkedvelők kisdied táborát. Nevezetesen megjelentette Roulet de la Bouillerie Ferentől írt Aquinói Szent Tamás-féle antropológia 3. kiadásának fordítását ilyen címen: *Az ember, annak természete, lelke, tehetségei és végcélja*. A mű maga 248 l. s azt megelőzi a fordító Nagy Alajosnak 78 l. terjedelmű Előszava. Ez utóbbiban rendtársunk Hettinger útmutatása szerint nagy hozzáértéssel és önálló gondolkozással ismerteti Szent Tamás egész rendszerét. A munka átültetésével az volt a célja, hogy minálunk, ahol «a thomistikai mozgalom ébredésének jelei is alig mutatkoznak», «a mindinkább ingadozásnak indult keresztény tudomány és műveltség megerősítéséhez legalább egy szemerkével» járuljon hozzá. Említésre méltó bölcseleti dolgozatai meg: *Danielik János scholastika philosophiai röpiratainak méltatása* (Kath. Theol. folyóirat 1884. évf., 105—132. l.) és *Kleutgen és Jungmann* című értekezése (Bölcs. folyóir. 1886. évf. 426—434. l.).

Csak éppen megemlítjük, hogy a különböző folyóiratok hasábjain számos kisebb könyvismertetése és időszerű kérdésekre vonatkozó olaszból készült fordítása jelent meg. Ilyen pl. *Luzzatti Az erény és tudomány az erkölcsi társadalomban* című cikke, amelyet Buckle Anglia művelődéstörténetének magyar kiadása alkalmával fordított le. (Új Magyar Sion, 1883. évf. 43—52. és 101—112. l.)

Hattyúdala volt: «*A keresztény ifjú kalauza. Gondolatok és tanácsok — kismelwe Salézi Szent Ferenc műveiből és életének történetéből*. Franciából magyarítá . . . Budapest, 1884». A fordított rész 307 l. Ezt megelőzi a 44 l.-ra terjedő (III—XLVI.) Előszó és 308—396. lapon a Függelék «elvszabályokkal» és imádságokkal. Ez az elmélkedést a jellemnevelés szolgálatába állító könyv méltán tekinthető a Prónai Antal-féle Piarista diák kiskalauza és a Sík—Schütz-féle Imádságoskönyv előfutárának. Külön figyelmet érdemel az Előszó. Érezni, hogy írója milyen lesújtottan nézi a hazai vallási és politikai helyzetet. Úgy látja, hogy az 1883. évi középiskolai

törvény «halálos csapást mért a keresztény nevelésre» (IV. l.), «a gymnasiumi nevelés célját, a vallás-erkölcsi irány kizárásával, a rugalmas *általános műveltség*-ben állapítván meg.» (XXI.). Erre való tekintettel foglalja össze a keresztény nevelés szükségességéről szóló elveket.

Nem akarnók túlbecsülni Nagy Alajos irodalmi munkásságának értékét. Bizonyos azonban, hogy abban a katolikus tudományosságra kedvezőtlen korban rengeteget dolgozott az Isten országáért, sokakat döbbsentett rá a liberalizmus káros térfoglalására s még többeket erősített meg abban a meggyőződésben, hogy a katolikus gondolkodás alapja és a keresztény nevelés elvei örökérvényűek.

Azok közül a rendtársak közül, akik Nagy Alajost közelebbről ismerték, már csak Guba Pál van életben; az 1883/84.—1885/86. években járt a kolozsvári egyetemre s földije lévén, sűrűn érintkezett Nagy Alajossal. Tőle valók az alábbi jellemző adatok.

Nagy Alajos nagyon rövidlátó ember volt, rendszeresen azonban nem viselt szemüveget. Visszavonult életet élt s akkoriban a rendtársak közül senkivel sem volt bensőbb barátságban. Társai szerették a «Lojzi Urat» s az ebédlőben mindenféle filozófiai tréfákkal ugratták, amit ő nem vett rossz néven. Minden délután látni lehetett középtermetű, csizmás alakját, amint szinte behúnyt szemmel végezte rövid sétáját, s nem nézve sem jobbra, sem balra, jobbkezét hátrátéve, óvatosan lépkedett az utcán. Szeretetreméltó volt, de sem az ebédlőben, sem a nála történt látogatásokkor beszélgetést nem igen kezdeményezett. Hallgatagságát azonban mindjárt tüzes beszéd váltotta fel, ha valaki komolyan szólt az igazság ellen. Beszéd közben kissé «pöszölt» s szerette ismételni a szavakat ilyesféleképen: „Palikám, Palikám, itt van néhány forint, ha haza mégy, nézd meg és hozd rendbe szüleim sírját, szüleim sírját”. A közállapotokon állandóan tépelődött, szelid arca azonban semmit sem árult el lelke nagy vívódásaiból. Miközben érdekes szokása szerint két keze ujjaival játszott és azokat nézte, sokszor emlegette nagy aggodalommal: „Jaj, öcsém, jaj öcsém, mi lesz velünk !?”

A túlhajtott és nem egyszer éjszakákon át végzett szellemi munka tönkretette idegrendszerét, s 1886 nyarán hallucinációk és idegrohamok jelentkeztek nála. Orvosi tanácsra és elüljárói óhajra Budapesten hideggyógyintézeti kezelésben részesült. A fővárosi orvosok föltétlen pihenést és jólevegőjű helyre való küldést ajánlottak. Így került az 1886/87. évre Rózsahegyre másodfőnöknök iskolai beosztás nélkül.

A rózsahegyi pihenés mellett állapota annyira javult, hogy legnagyobb öröme 1887. január 7-én újra beállhatott az iskolai munkába. Egy hónap múlva azonban a régi baj tünetei még fokozottabban léptek föl, s feltűnően agresszív lett otthon is meg a városban. A dolgok odafejlődtek, hogy maga a városi hatóság volt kénytelen őrizetbe való vételét kérni. Hazafiúi eszményképének, Széchenyinek sorsára jutott: be kellett szállítani a budai irgalmasok tébolydájába. Ez 1887. március 25-én történt, az általa annyira kedvelt rendi ünnepen és egri szemináriumi búcsúzásának húszéves évfordulóján. A felvétel alapjául szolgáló orvosi bizonyítvány szerint «vallási és politikai rajongásban» szenvedett.

Az irgalmasoknál kezdetben még voltak tiszta pillanatai, sőt napjai is. Akkor csendes és vidám volt s hálásan vette a rendtársak látogatását. Azt hitte egyébként, hogy Rózsahegy a miatt a «túl buzgósága» miatt kellett elhagynia, amellyel diákjai között osztogatta a «Kalauz»-t. Május elején azonban a hűdéses elmezavar teljesen kibontakozott a legsúlyosabb idegrohamok és teljes elborulás alakjában. Megváltás volt reá az 1889. március 27-én, 44 éves korában bekövetkezett halál. Temetése március 29-én délután történt a Németvölgyi temetőben.⁹

Nagy Alajos az ismételten említett egri búcsúbeszédét ezekkel a szavakkal fejezte be : «Ne feledjék, hogy az, ki önök közül távozik, hol az Isten, Egyház és haza ügye melletti harcok vitáznak, bárha mint szerény napszámos is, ott leend». Amit az ifjú lelkesen ígért, azt a férfiú hűségesen megtartotta. Hisszük, hogy ha az Úristen tovább éltette volna, ez a «szerény napszámos» szellemi életünk jelentős vezérévé érett volna.

¹ A Gyöngyössel kapcsolatos adatok gyűjtésénél nagy segítségünkre volt Guba Pál rendtársunk, aki a családra vonatkozó adatokat elsősorban Nagy Lajostól, Nagy Alajos Sándor öccsének fiától kapta.

² Az egri adatokat illetőleg hálásak vagyunk azért a segítségért, melyet Faragó Lajos irgalmasrendi perjel volt szíves nyújtani.

³ Az Úrban elhunyt rendtagok kegyeletes emlékezete. Budapest 1890. 9—14. l. Ez rendtársunknak eddig megjelent egyetlen életrajza.

⁴ Rendünknek a szabadkai gimnáziummal való kapcsolatait illetőleg az idézett irattári adatokon kívül l. Iványi Istvánnak A szabadkai községi főgymnasium története c. értekezését az intézet 1894/95. évi Értesítőjében a 8., 22., 59—61., 67. és 70. l.-on, úgyszintén ebben az Értesítőben különösen a 127—128. l.-t.

⁵ Chelini Domonkos. 3. l.

⁶ Figyelő, 1881. 61. l.

⁷ Chelini 5. l.

⁸ L. : Szinnyi József : Magyar Írók élete és munkái. Budapest 1903. IX. köt. 527—528. l.

⁹ A külön nem idézett adatokat a rend központi irattárának anyagából vettük.